

УДК 342.565.2(438)

ДЕРЖАВНИЙ ТРИБУНАЛ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ЯК КВАЗІСУДОВА ВЛАДНА ІНСТИТУЦІЯ

Микола МАРЧУК,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

Серед передбачених Конституцією органів польської влади окреме місце посідає Державний трибунал, який разом із Конституційним трибуналом утворює окремий сегмент судової влади. Визначено юрисдикцію та функції даного органу. Встановлено, що основними конституційними функціями Державного трибуналу є вирішення питання про конституційну та кримінальну відповідальність президента та членів ради міністрів. Зазначено, що провадження в справі, здійснюване Державним трибуналом, проходить дві інстанції. З'ясовано специфіку діяльності кожної з інстанцій. Визначено кваліфікаційні вимоги до членів Державного трибуналу. На підставі проведеного аналізу діяльності Державного трибуналу автор доходить висновку про потребу модифікації способу формування його складу.

Ключові слова: Державний трибунал, судова влада, конституційно-правовий статус, правосуддя, провадження, колегіальність, юрисдикція.

THE STATE TRIBUNAL OF THE REPUBLIC OF POLAND AS QUASI-JUDICIAL POWER BODY

Mykola MARCHUK,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Constitutional and International Law, Faculty № 4
Kharkiv National University of Internal Affairs

SUMMARY

The State Tribunal occupies a special place among the constitutional bodies of the Republic of Poland. The State Tribunal and The Constitutional Tribunal form another branch of the judiciary. The jurisdiction of the body is determined. The main functions of the State Tribunal are the decisions on a constitutional and criminal responsibility of the State leaders of the Republic of Poland. The author explains that the State Tribunal's proceedings fulfill in two instances. The specific characteristics of the both instances are described in the article. The author made a conclusion about the necessity of modifying the ways of formation the State Tribunal the Republic of Poland.

Key words: State Tribunal, judicial power, constitutional and legal status, justice, proceedings, collegiality, jurisdiction.

REZUMAT

Printre organele constituționale ale autorităților poloneze, Tribunalul de Stat, care, împreună cu Tribunalul Constituțional, formează o secție separată a sistemului judiciar. Sunt definite jurisdicțiile și funcțiile acestui organism. Se stabilește că principalele funcții constituționale ale Tribunalului de Stat sunt decizia privind răspunderea constituțională și penală a președintelui și a membrilor Consiliului de Miniștri. Se remarcă faptul că procedura din cauza Tribunalului de Stat este de două ori. Sunt descoperite specificul activității fiecărui exemplu. Cerințele de calificare pentru membrii Tribunalului de Stat au fost determinate. Pe baza analizei activităților Tribunalului de Stat, autorul concluzionează că este necesară modificarea modului de formare a compoziției sale.

Cuvinte cheie: Tribunalul de Stat, puterea judecătorească, statutul constituțional și juridic, justiția, procedurile, colegialitatea, jurisdicția.

Постановка проблеми. Питання відповідальності вищих державних урядовців завжди досить гостро стояло на порядку денному не тільки в Україні, але й у більшості сучасних демократичних держав. Така ситуація пояснюється передусім потребою належного контролю за їхньою діяльністю і, як наслідок, необхідністю дієвого превентивного та правосудного механізму, покликаного не допустити порушення ними чинного законодавства та скоєння неналежних чи незаконних дій.

Дещо ускладнює ситуацію той факт, що зазвичай саме вищі державні урядовці беруть безпосередню участь у формуванні суддівського корпусу. Саме тому, з огляду на необхідність пошуку оптимальної моделі судової влади в Україні, пропонуємо звернутися до досвіду Республіки Польща, в якій здійснення владних судових функцій (зокрема в галузі здійснення правосуддя щодо вищих держав-

них урядовців) має давні традиції і, що не менш важливо, довело свою дієвість і неупередженість.

Актуальність теми дослідження підтверджує й суто теоретична потреба належного наукового осмислення квазісудової природи окремих сегментів влади та з'ясування специфіки сучасних владних форм і механізмів взаємодії між ними.

Стан дослідження. Загальні питання здійснення правосуддя в Республіці Польща, а також структурні перетворення в її судовій системі досліджували такі знамі українські науковці, як: С. Білостоцький, М. Лажиха, В. Малиновський, І. Назаров, С. Прилуцький, О. Турчак, О. Черновський та ін.

Окремі питання організації судової влади в Республіці Польща відображено в працях таких вітчизняних дослідників, як: М. Кельман, В. Ріжак, Л. Пристап, А. Селіва-

нов, В. Шишкін, В. Шаповал, М. Хавронюк, Л. Фесенко, Л. Юзькова й ін.

Серед наукових праць науковців, що вивчали проблематику діяльності саме Державного трибуналу як окремої квазісудової державної інституції звертають на себе увагу статті М. Кравчука «Історико-правовий розвиток Державного трибуналу Польщі у XX ст.» [1] та О. Новикова «Конституційно-правовий статус Державного трибуналу згідно з Конституцією Республіки Польща 1997 р.» [2].

Водночас проблематика правового статусу Державного трибуналу Республіки Польща як квазісудової владної інституції, покликаної протистояти неправомірним, а часто й злочинним діям вищих державних посадовців, і досі залишається практично не дослідженою в Україні, а тому для нас виняткову вагу мають напрацювання таких польських науковців і практиків, як: Б. Банашак, К. Войтишек, Л. Гарлицькі, Х. Грошик, М. Зубік, Р. Мойак, Я. Собчак та ін.

Мета і завдання статті – дослідження правової природи Державного трибуналу Республіки Польща як квазісудової владної інституції.

Вклад основного матеріалу. Відповідно до Конституції Республіки Польща 1997 р., законодавчу владу здійснюють Сейм і сенат, виконавчу владу – президент і рада міністрів, а судову владу – суди і трибунали [3].

Серед органів польської судової влади окреме місце посідає Державний трибунал, який разом із Конституційним трибуналом утворює її окремий сегмент. Безпосередньо конституційно-правовий статус Державного трибуналу визначається положеннями ст. ст. 198–201 Конституції. Детальний же порядок судочинства, здійснюваного Державним трибуналом, відповідно до ст. 201 Конституції, визначає Закон «Про Державний трибунал» 1982 р. [4], до якого після ухвалення Конституції 1997 р. п'ять разів вносилися зміни, зокрема щодо узгодження засад і порядку судочинства.

Відповідно до даних нормативно-правових актів, Державний трибунал є колегіальним органом, до складу якого входять 19 осіб. 18 із них (16 членів і 2 заступники головуючого) обираються Сеймом на першому засіданні серед осіб, що не входять до депутатського корпусу (ч. 1 ст. 199 Конституції Республіки Польща). Головуючим Державного трибуналу, відповідно до польської державницької традиції, стає перший голова Верховного Суду (ч. 2 ст. 199 Конституції Республіки Польща) [3].

Фінансування Державного трибуналу, відповідно до ст. 20 Закону «Про Державний трибунал» 1982 р., здійснюється з бюджетних коштів, виділених для Верховного Суду [4], а його адміністративне і «канцелярське» обслуговування, згідно з § 41 Регламенту Верховного Суду, покладатися на Організаційне бюро Канцелярії першого голови Верховного Суду [5]. Отже, ми можемо говорити про наявність певної функціональної пов'язаності цих двох судових інституцій.

До складу Державного трибуналу повинні входити польські громадяни, наділені всією повнотою публічних прав, які не мають судимостей і не є державними службовцями. Крім того, законодавець зазначив, що заступники голови і щонайменше половина членів Державного трибуналу повинні мати таку ж кваліфікацію, якої вимагає посада судді.

Конституція Республіки Польща в ч. ч. 2 і 3 ст. 199 гарантує, що члени Державного трибуналу під час здійснення функцій судді Державного трибуналу є незалежними і підкоряються тільки Конституції і законам [3]. Крім того, для забезпечення правильного, безстороннього і незалежного виконання функцій, законодавець наділяє членів Державного трибуналу формальним імунітетом і особистою недоторканістю, а отже, їх не можна притягнути до

кримінальної відповідальності чи позбавити свободи без попередньої згоди Державного трибуналу, вираженої шляхом ухвалення окремого рішення абсолютною більшістю голосів за присутності не менше ніж 2/3 членів Державного трибуналу, за виключенням осіб, яких дане рішення стосується (ст. 15а Закону «Про Державний трибунал») [4]. Винятком із цього твердження, відповідно до ст. 200 Конституції Республіки Польща, є випадок, коли члена Державного трибуналу застали безпосередньо під час скоєння злочину, якщо його затримання є необхідним для забезпечення належного перебігу слідства. Але навіть за таких обставин член Державного трибуналу може бути звільнений за вказівкою головуючого Державного трибуналу, якого мають невідкладно поінформувати про дану подію [3].

Припинення повноважень члена Державного трибуналу може наступити в результаті відставки, тривалої втрати здатності до виконання даної функції чи в разі набрання чинності вироку суду. Затверджується дане рішення постановою Маршалка Сейму, про що він повідомляє Сейм, одночасно інформуючи про можливість проведення додаткових виборів із метою заповнення вакантних посад.

Вирок Державного трибуналу виноситься від імені Республіки Польща, що, на думку В. Скшидла, «повинно забезпечити повагу до нього і належне його виконання» [6, с. 184]. Його члени не мають статусу професійних суддів. Вони виконують свої функції *ad hoc*, а тому не мають права на постійну винагороду (зарплату). За участь у засіданнях вони отримують кошти в обсязі 10% середньої винагороди за попередній календарний рік за кожен день участі в роботі Трибуналу. Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 16 Закону «Про Державний трибунал», їм компенсують витрати на дорогу і проживання в тому ж розмірі, що й службовцям, які перебувають у відрядженні на території польської держави [4].

Термін повноважень Державного трибуналу співвідноситься з терміном легіслатури Сейму, який обирає його членів. Такий підхід неодноразово критикувався польськими науковцями, оскільки, на їхню думку, втрата незалежними суддями Державного трибуналу своїх функцій у результаті зміни політичних сил чи їх реформатування через, наприклад, розпуск Сейму чи закінчення терміну його повноважень, може привести до дисфункції діяльності Державного трибуналу та «зависання» справ у даній інституції.

Провадження в справі, здійснюване Державним трибуналом, проходить дві інстанції. У першій інстанції Державний трибунал вирішує справу в складі п'яти членів, тоді як у разі апеляції – у складі семи членів із виключенням суддів, що розглядали дану справу в першій інстанції. Конкретний склад суддів формується шляхом жеребкування.

Процес судочинства в Державному трибуналі проходить відповідно до процедури розгляду кримінальної справи у звичайному суді, за винятком певних модифікацій, передбачених Законом «Про Державний трибунал». Розгляд справи проходить відкрито, а відповідач має право на захист, зокрема й на адвоката (в окремих випадках це може бути радник із правових питань). Згідно із ч. 3 ст. 20с Закону «Про Державний трибунал», вирок Державного трибуналу в другій інстанції неможливо оскаржити касаційним порядком, а тому він є остаточним [4].

Наданий час Державний трибунал виконує в державному механізмі дві функції. По-перше, він є органом судової влади, уповноваженим розглядати справи про конституційну відповідальність найвищих державних посадовців. Відповідно до Основного закону, конституційну відповідальність перед Державним трибуналом несуть: президент Республіки Польща (ст. ст. 145, 198), голова ради міністрів (ст. 198), члени ради міністрів (ст. ст. 156, 198), голова Національно-

го банку Польщі (ст. 198), голова Верховної палати контролю (ст. 198), члени Національної ради радіомовлення та телебачення (ст. 198), головнокомандувач Збройними силами (ст. 198), а також депутати Сейму (ст. ст. 107, 198) і депутати сенату (ст. ст. 108, 107, 198). Як підкреслює М. Гранат, «конституційна відповідальність парламентарів була обмежена лише питанням про порушення превентивної заборони займатися господарською діяльністю з метою отримання прибутку від державного майна чи майна органів територіального самоврядування, а також заволодіння цим майном» [7, с. 137].

Однак вказаний перелік не є вичерпним і закритим. Його доповнює Закон «Про Державний трибунал», вказуючи в ч. 3 ст. 2, що на тих самих засадах, що і президент, відповідальність несуть голови Сейму і сенату, які тимчасово виконують обов'язки глави держави [4]. З огляду на це унормування не можна погодитися з поглядами Я. Залесного, який говорить про вичерпність переліку суб'єктів конституційної відповідальності і його зведення лише до норм Конституції Республіки Польща [8, с. 186].

Необхідною умовою настання конституційної відповідальності вищих державних урядовців є скоєння конституційного правопорушення (делікту), що може мати як активний прояв, виражений у конкретній дії, так і пасивний, виражений у бездіяльності [9, с. 371]. Згідно із ч. 1 ст. 198 Конституції та ч. 3 Закону «Про державний трибунал», згаданий делікт полягає в завідомому порушенні Конституції чи закону у зв'язку із займаною посадою чи обсягом виконуваних урядових повноважень, яке водночас не підпадає під формально визначені ознаки злочину.

Однією з умов конституційного правопорушення є порушення процесуальної норми, що міститься в Конституції чи законі. Як зауважує Б. Дземидок-Ольшевська, таке порушення може бути у двох формах: правотворчій (за створення правових приписів) чи правозастосовній (за вирішення) [10, с. 313]. Як ми вже з'ясували, вказане порушення не підпадає під законодавче визначення злочину. Саме дана ознака відрізняє конституційну відповідальність від відповідальності кримінальної.

По-друге, відповідно до Конституції Республіки Польща, Державний трибунал уповноважений розглядати справи про кримінальну відповідальність найвищих державних посадовців, а саме: президента Республіки Польща (ч. 1 ст. 145) та членів ради міністрів (ч. 1 ст. 156), а також, відповідно до ч. 3. ст. 2 Закону «Про Державний трибунал», голів Сейму та сенату в разі тимчасового виконання ними обов'язків глави держави. Вирішуючи питання про кримінальну відповідальність, Державний трибунал стає органом правосуддя. Тому варто погодитися з думкою М. Зубіка про те, що положення ч. 1 ст. 145 та ч. 1 ст. 156 Конституції Республіки Польща в обсязі встановлення кримінальної відповідальності президента і ради міністрів перед Державним трибуналом розширює перелік суб'єктів, що здійснюють судову владу, передбачений ч. 1 ст. 175, яка резервує дані функції виключно за судами [11, с. 256–258].

Притягнення президента до кримінальної відповідальності Державним трибуналом може наступати: а) у разі вчинення ним діяння, яке одночасно являє собою конституційний делікт і злочин, передбачений кримінальним законом. У такому разі дане діяння «пов'язане із займаною посадою» або «знаходилося в межах виконуваних повноважень»; б) коли президент своїми діями порушив тільки кримінальні норми, тобто скоїв злочин, що не пов'язаний із займаною посадою, як приватна особа.

Юрисдикція Державного трибуналу щодо особи президента є повною та винятковою, що підтверджується відповідними висновками Конституційного трибуналу [12, с. 256]. Під повнотою варто розуміти, що всі правопорушення,

вчинені главою держави під час його каденції, належать до юрисдикції Державного трибуналу, а не тільки вчинені в межах повноважень або у зв'язку із займаною посадою. Дана юрисдикція має також винятковий (виключний) характер, оскільки Державний трибунал є єдиним органом, уповноваженим судити главу польської держави.

Забезпечення президентів такого привілейованого положення у сфері кримінальної відповідальності пояснюється таким: а) це є проявом його особливого статусу як глави держави; б) судді судів загальної юрисдикції, відповідно до ст. 179 Конституції, призначаються президентом. У зв'язку із цим складно уявити ситуацію, за якої глава держави буде ними засуджений [13, с. 1]. Наявна правова норма водночас не вказує на безкарність президента, а лише змінює спосіб розшуку та розслідування й орган, який забезпечує його відповідальність. Водночас скоєне ним діяння жодною мірою не втрачає протиправного характеру.

Дещо по-іншому реалізується кримінальна відповідальність членів ради міністрів перед Державним трибуналом. Дану проблематику в загальному вигляді регулює ч. 1 ст. 156 Конституції Республіки Польща. Вона встановлює, що члени ради міністрів несуть відповідальність перед Державним трибуналом за порушення Конституції чи законів, «а також за злочини, скоєні у зв'язку із займаною посадою» [3]. Дослідники М. Ляковська та В. Соколевич звертають увагу на те, що дана формула є дещо вужчою, ніж передбачена ч. 1 ст. 145 Конституції, оскільки включає вона лише делікти, скоєні «у зв'язку із займаною посадою» [14, с. 21]. Із цього випливає, що всі інші діяння членів уряду, не передбачені ч. 1 ст. 156 Конституції, підлягають вирішенню судами загальної юрисдикції.

Крім того, варто також вказати й на конкуруючий характер юрисдикції Державного трибуналу з означеного питання, оскільки до моменту розгляду справи про скоєння правопорушення членом уряду Державним трибуналом даний урядовець підпадає під юрисдикцію загальних судів.

Водночас не має належного обґрунтування норма, яка вилучає з-під юрисдикції судів загальної юрисдикції членів уряду в частині скоєння ними злочинів, пов'язаних із займаною посадою. Таке рішення може стати причиною їхньої безкарності, з огляду на вирізнення їхнього статусу серед осіб, що скоюють злочини вказаного виду.

На підставі проведеного дослідження доходимо таких висновків:

1. Наявна очевидна потреба модифікації способу формування складу Державного трибуналу, адже його члени наділені компетенцією здійснювати судочинство щодо осіб, які займають найвищі державні посади.

2. Під час здійснення даним органом функцій правосуддя використовуються норми кримінального процесу, а тому їх знання необхідне для всіх членів Державного трибуналу. Тому всі особи, що входять до складу даного органу (крім голови, який одночасно є першим головою Верховного Суду, а значить, практикуючим суддею), повинні не тільки мати кваліфікацію, яка вимагається від суддів, але й фактично професійно займатися даною діяльністю. Це повинні бути особи, які, крім відповідної кваліфікації, одночасно мають багаторічний фаховий досвід. Тільки в такий спосіб можна забезпечити відповідний професіоналізм під час розгляду справ Державним трибуналом. З огляду на багатовимірність справ, що розглядає Державний трибунал, непрофесійний чинник має бути виключений цілком, аби уникнути ухвалення неправомірних рішень.

3. Додаткового вивчення потребує питання щодо визначення переліку суб'єктів, які несуть конституційну відповідальність, оскільки сучасна конструкція здається незакінченою. Наприклад, викликає подив той факт, що конституційній відповідальності не підлягають ні члени Ради

із грошово-кредитної політики (за винятком її керівника – голови Польського національного банку), ні Генеральний Прокурор, тоді як такий відповідальності підлягає міністр юстиції. Крім того, здається, що й інші суб'єкти, зокрема генеральний інспектор персональних даних, омбудсмен або голова Генеральної прокуратури Державного казначейства, з огляду на виконувани ними функції, повинні бути віднесені до числа суб'єктів, що підлягають конституційній відповідальності. Усе це посилює ефективність діяльності Державного трибуналу, одночасно нівелюючи його політичну оцінку як інструмента політичного тиску.

4. Певні сумніви викликає норма, відповідно до якої Державний трибунал є одночасно судом першої і другої інстанції, оскільки конституційний принцип двоінстанційності судочинства найкраще реалізується, коли в окремих інстанціях рішення ухвалюють два різні судові органи. Проте на даний час альтернативного вирішення даної проблеми в польському законодавстві не знайдено.

Враховуючи все вищезазначене, вважаємо, що виявлення системних зв'язків між елементами судової гілки влади Республіки Польща, а також дослідження особливостей правового статусу суддів судів загальної юрисдикції та членів Державного трибуналу і Конституційного трибуналу є найбільш перспективними напрямками подальших наукових досліджень із даної тематики, зокрема з метою встановлення кваліфікаційних критеріїв їх відбору та гарантій професійної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Кравчук М. Історико-правовий розвиток Державного трибуналу Польщі у ХХ ст.». Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2014. Випуск 28. Том 1. С. 19–22.
2. Новиков О. Конституційно-правовий статус Державного трибуналу згідно з Конституцією Республіки Польща 1997 р. Форум права. 2013. № 3. С. 423–427.
3. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. № 78. Poz. 483 ze zm.
4. Ustawa o Trybunale Stanu z dnia 22 marca 1982 r. Dz.U. 2002. № 101. Poz. 925 ze zm.

5. Uchwała Zgromadzenia Ogólnego Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 1 grudnia 2003 r. w sprawie regulaminu Sądu Najwyższego. M. P. № 57. Poz. 898 ze zm.

6. Skrzydło W. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Praktyczne komentarze, Warszawa, 2007. 328 s.

7. Granat M. Normatywny model odpowiedzialności konstytucyjnej w praktyce. Sądy i trybunały w konstytucji i praktyce / pod red. W. Skrzydły. Warszawa, 2005. S. 121–142.

8. Zalesny J. Konstytucyjne koncepcje odpowiedzialności. Konstytucja RP z 1997 r. na tle zasad współczesnego państwa prawnego. Zagadnienia wybrane / pod red. M. Kruk. Warszawa, 2006. S. 168–189.

9. Garlicki L. Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu. Warszawa, 2014. 422 s.

10. Dziemidok-Olszewska B. Instytucja prezydenta w państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Lublin, 2003. 386 s.

11. Zubik M. Organizacja wewnętrzna Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, 2003. S. 256–258.

12. Uzasadnienie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 21 lutego 2001 r., sygn. akt P 12/00. Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy. 2001. № 3. Poz. 47.

13. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz / pod red. L. Garlickiego. Warszawa, 1999. 530 s.

14. Laskowska M., Sokolewicz W. Odpowiedzialność członków Rady Ministrów w Konstytucji RP na tle porównawczym. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Handlu i Prawa im. Ryszarda Łazarskiego. Seria Prawo. 2002. № 6. S. 1–29.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Марчук Микола Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Marchuk Mykola Ivanovych – Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Constitutional and International Law, Faculty № 4 Kharkiv National University of Internal Affairs

Marchuk_m_i@ukr.net